بەهای مرۆڤ لە شیعرە کوردییەکانی مەحوی شاعیردا!..
عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ)

یەکێک لەو شاعیرە عاریفانەی کە دەقە شیعرییەکانی زۆرترین لایان لێکراوەتەوە و تا ئاستێکی باش سەرنجی توێژەران و خوێنەرانی کوردیان بەلای خۆیاندا ڕاکێشاوە، مەحوی شاعیرە. مەحوی کە سەرەتا بەنازناوی(مەشوی) دەینووسی، شاعیرێکە بەتامی تەسەوف و عیرفان. ئەو شاعیرێکی تەریقەتی نەقشبەندییە و قاڵبووەوەی نێو دنیابینی تەسەوف و ئاینی ئیسلامە و سەر بە ڕێبازی (ئەشعەری)یە و شارەزایی لە زمانەکانی تورکی و عەرەبی و فارسی هەبووە. جیهانبینی مەحوی؛ جیهانبینییەکە تەژی لە خوداپەرستی. هەر لێرەوەش مەحوی لە دەقە شیعرەکانیدا ڕووی لەهەر بابەت و باسێک کردبێت، لەژێر چەتری ئەم جیهانبینییەدا بەسەری کردووەتەوە و ئاوڕی لێ داوەتەوە. مەحوی شاعیر زۆرجار وشەی حەزرەت وەک پێشگرێک لەلایەن توێژەران و خوێنەرانی شیعرەکانی لە بەردەم ناوەکەیدا دائەنرێت و هەندێکجاریش لەلایەن نێوەندی ئەدەبی کوردی پیرۆز دەکرێت و بە (زات) ناو دەهێنرێت و وەک فەیلەسووف وێنا دەکرێت. شیعرەکانی مەحوی تێگەیشتنیان ئاسان نییە چونکە زۆربەی جار پەنای بردۆتە بەر ژیربێژی و جیناس (ڕەگەزدۆزی) و قسەی نەستەق و کینایە. ئەم شاعیرە لەسەردەمکدا ژیاوە کە کوردستان لەژێر دەسەڵاتی سیاسی خەلافەتی عوسمانیدا بووە. مەحوی لەژێر سێبەری ئەو خەلافەتە گەندەڵە و دژە دیموکراسییەی عوسمانییەوە کە بچووکترین مافی میللەتانی ژێر دەسەڵات و قەڵەمڕەوییەکەی لە بەر چاو نەگرتووە و لەوەش واوەتر هەر دەنگێک کە دژ بە خەلافەتی عوسمانی بەرزکرابێتەوە، بێڕەحمانە سەرکوت و خەڵتانی خوێنی کردووە. لەسەرەتای سەدەی نۆزدە؛ واقیعی ئابووری و کۆمەڵایەتی کوردستانی ژێر دەسەڵاتی عوسمانی، دەرەبەگایەتی بووە و (دەوڵەتی عوسمانی سوود و قازانجی لە مانەوە و درێژەپێدانی پەیوەندی بەرهەمهێنانی دەرەبەگایەتیدا دیوەتەوە.)(١)ژێرخانی ئابووریش لەئاستێکی لاوازدا بووە. بەرهەمهێنانی سەرەکی لەو قۆناغەدا دانەوێڵە و کشتوکاڵ بووە و ئەمەجگە لە بوونی هەندێ پیشەی دەستیی و خۆماڵی بچووک لەچەشنی سەڕاجی و مسگەری و دارتاشی و تەونکاری و ئاسنگەری و عەلافی و چەخماخچی و ناڵبەندی و.تاد. دانیشتوانی ئەوسەردەمەی کوردستان

ڕێژەیەکی ئێجگار زۆریان نەخوێندەوار بوونە و بڕوای زاڵ لەو
قۆناغە، بڕوای چینی دەرەبەگەکان بووە و لەڕووی ئاینیشەوە ئیسلام و
خواپەرستی تەواوی کۆمەڵگەی داپۆشیبوو، ئەمە جگە لە بوونی
ئاینزاکانی تری وەک مەسیحی و جوولەکە و زەردەشتی و یەزیدی کە
کەمترین ماف و ئازادیان پێدراوا بینرابوو. بەلای مەحوییەوە هەرکەس
ڕەخنە لە ئاینی ئیسلام بگرێت، جگە لەوەی پێیوایە ڕەخنەکانی دڕن،
لەهەمانکاتیشدا ڕەخنەگر سەگ و بەراز و مولحیدە.

بە تەکذیبی کەسی وا ، ناکەسە جورئەت بکا (لاشک)
سەگی هارە ، بەرازە، مولحیدە، بووجەهلە، شەیتانە.(٢)

ئەم هەموو سووکایەتییە(ناکەس، سەگی هار، بەراز، مولحید، بووجەهل، شەیتان) بە ڕەخنەگرەکی غەیرە موسوڵمان یان هەر ڕەخنەیەک لە بیروباوەڕەی ئیسلام، نیشانەی پرسیار لەسەر ئاستی هوشیاری مەحوی عاریف و سۆفی دادەنێت. لەلایەکی تریشەوە چەمکی بەهای ئینسان لەدیدی شاعیرەوە بەندە بە قبوڵکردنی ئاینی ئیسلامەوە. لەم سۆنگەیەوە دەبینین ئایدیای دەقە شیعرییەکانی مەحوی و تێڕوانینەکانی لەبازنەی ئەو دۆخە سیاسی و ئابوورییەی ئەوسای کوردستان خولاوەتەوە، لەکاتێکدا شاعیر چووەتە دەرەوەی کوردستان و سەردانی وڵاتی سعودییەی کردووە بە حەج کردن و هەروەها سەردانی شاری قوستەنتینە و بیلادی (ڕۆم)یشی کردووە. شاری قوستەنتینە لەو سەردەمە ناوەندێکی ئاینی و زانستی و کلتووری بووە و بەرکەوتنی هەبووە لەگەڵ ئاڵوگۆڕە زانستی و کلتووری و ئابوورییەکانی ئەورووپا. واتە بەرکەوتنی هەبووە لەگەڵ دەرئەنجامەکانی ڕێنیسانسی ئەورووپا. کاتێکیش مەحوی شاعیر چۆتە ئەوێ ئەو بەرکەوتنەی نەبینوە یان تێڕوانینە ئاینییەکەی ڕێگر بووە لە بینینی ئەو بەرکەوتنە. چونکە شاعیر لەبری ئەوەی لە هەوڵی فراوانترکردنەوەی مەعریفە و ئاسۆی بیرکردنەوەی خۆی بێت، چووەتە دیوانی سوڵتان عەبدولحەمید و وەک پەیڕەوکەرێکی تەریقەت کەوتە ستایشی خەلیفەی خوێنڕێژ و سەرکوتگەر، ئەویش لەپێناو بڕێک پارە یان وەک محەمەدی مەلا کەریم دەڵێت (مەعاشەک بەناوی خزمەتکردنی هەژاران) ی (٣) بە بەدراوەتەوە.

شەخصەکی ساحەب ئەحوالە پرسی کە ئەی ئەفلاطون
یۆنانییانی قەومت بەچی بە دەردی سەگ چوون.(٤)

شاعیر بەئاگا نەبووە لە جیهانی فەلسەفەی یۆنان، ئەوەتا ئەفلاتوون وەک فەیلەسوفەکی کلاسیکی یۆنان، کە کاریگەرییەکەی بەسەر دنیای فکر و فەلسەفە کە تا ئەمڕۆش درێژبووەتەوە، دەکەوێتە بەر تیری سووکایەتی و بێڕێزی ئەم شاعیرە متەسەوفەی ئیسلام. ئەمە هەر بێڕێزی نییە بە ئەفلاتوون بەتەنها، بەڵکوو بێڕێزییە بە دنیای بەها و فکر

و فەلسەفە. هەروەها لە دنیای شیعری مەحوی لێبووردەیی و ئاشتی و پێکەوەژیانی تێدا بەدی ناکرێت و لەڕوانگە و جیهانبینی شاعیرەوە، ماف بەهیچ میللەت و کەسێک بەڕەوا نابینرێت کە ملکەچی شمشێری ئیسلام و خەلافەتی خوێنمژی عوسمانیی نەبێت. بەهای مرۆڤ لای مەحوی لە ئیلتزامە ئاینییەکەوە شوناس وەردەگرێت. لەم گۆشەنیگایەوە شوبهاندنی گەلی یۆنانی خەباتگێڕ بە سەگ کە دژ بە خەلافەتی عوسمانی و کە لەپێناو ئازادی ژیان دەجەنگان، دووجار سووکایەتی تێدایە. جارێک بەڕەمزی کردنە بە خەباتگێڕانی یۆنان لەپێناو ئازادی. جارێکیتریش بەڕەمزی کردنە بە سەگ، کە ئاژەڵێکی بەسووک تەماشاکراو و حیساب بۆنەکراوە لە کلتووری ئیسلامدا. لەکاتێکدا هەموو دەزانین لەمێژووی مرۆڤایەتیدا سەگ ئاژەڵێکی بەوەفا و هاوڕێیەکی دێرینی مرۆڤە. جگە لەمەش لای شاعیر پەیڕەوکەرانی ئایینی غەیرە ئایینی ئیسلام (جوولەکە بەنموونە) ناشیرین و ناپەسندن. هۆیەکەش ئەوەیە کە مەحوی جگە لە پەیڕەوکەرانی ئایینی ئیسلام، کەس بە مرۆڤ نازانێت.

ڕیشێکی پان و ، تووکی بناگوێ درێژ و لوول
صەفی لە دینی لادە بە دیمەن لە جوو دەکا.(٥)

جوو لای شاعیر دیمەنی قەبیحە و ئەمەش سووکایەتییە بە جووەکان و ئاینەکەیان. جگە لەمەش سنووری سووکایەتیکردنی مەحوی فراوانتر دەبێتەوە و هەر بە ئایینی جوولەکە ناوەستێت و پەل دەهاوێت بۆ خودی خۆشی و سووکایەتی بە خۆی دەکات و خۆی بە سەگ دەشوبهێنێت.

دەخیلی ئەو سەگی بەر قاپییەم جارێ بە یەکجاری
سەرئەفرازم بکە ، فەرمووی، سەگی بەر دەرکی خۆمانە
وەکو (جامی) دەڵێ ، دەم وشک هەڕاتوو من سەگێکی گێڕ
جگەر تینووم و دەخوازم نمە لەو بەحری ئیحسانە.(٦)

چاویلکەی تێڕوانینەکانی مەحوی شاعیر بۆ بەهای ئینسانەکانی کۆمەڵگەی سەردەمی خۆی، چاویلکەیەک بووە بارگاوی بە ئایین و پاراستنی بەرژەوەندییەکانی سیستەمی دەرەبەگایەتی. شیعرەکانی مەحوی کە لەڕاستیدا ڕووبەند (واجیهە)ی بەرژەوەندی چینایەتی دەرەبەگایەتی و سیاسەتی خەلافەتی عوسمانین، بایی گەردێک دە ئەشانی بە خەلافەتەکەی عوسمانی و خەلیفە و دەست و پێوەندەکەی تێدا نییە، کەچی دژ بە نەیارانی خەلیفە درێغی نەکردووە لە سووکایەتی و تا توانیویەتی بێبەهای کردوون. مەحوی گێچەڵ بە پەیڕەوکەرانی ئاینی فیرعەونەکانیش دەکات کە نزیک بە دوو هەزار ساڵ بەر لە پەیدابوونی ئیسلام ژیاون.

چوو ئەو فیرعەونە حیزە بۆ جەهەننم، قوڕ بەسەر هامان
دەبێ ئەسبابی زووتر چوونە خزمەت ئەو بدا سامان
لەوانە و هەم لە ئەمثالی ئەوانە یاڕەبی هەر ئان

جەهەنم پڕ بكەن، ج□ن□ن□ت تەهيى بێ بۆ موسوڵمانان. (٧)
هەجووكردنى فيرعەونى ميسر بە (حيز) و قوور بەسەربوونى (هامان)ى وەزيرى فيرعەون، ئاستى دواكەوتوويى مەحوى نيشان دەدات.(٨) لێرەدا شاعير ب□گ□ژ فيرعەوندا چووە كە لەسەردەمى ئەو فيرعەونانە سەرسوڕهێنەرترين داهێنانيان لەبوارى پزيشكى و بنيادنانى هەڕەمەكاندا كردووە و شارستانييەتى مرۆڤايەتيان بە توانا پزيشكى و زانستييەكانيان سەراسيمە كردووە و تا ئێستاش نە تەكنەلۆژياى نوێ و نە ژيرى دەستكرديش نەيانتوانيوە بۆ ئەو توانا زانستييەى فيرعەونەكان، شيكارێكى زانستى قەناعەتكەر بدەن بەدەستەوە. ئەوە ڕاستە هەم فيرعەونەكان ستەمكار و چەوسێنەر بوونە و هەميش هەجوو لە شيعردا هەميشە بوونى هەبووە، بەڵام ئەمانە بيانووى قەناعەتپێكەر نين تا مەحوى دەست ئاوەڵا بێت بۆ هێرش كردنە سەر مێژوويي□ك و شارستانييەتێك كە كورد و ئيسلام بەم واقيعەى ئێستايانەوە تا ئەبەد پێى ناگەن!
لەبوارى كۆمەڵايەتيشدا مەحوى ڕووى لە پياوانى ك□م□گ□ى كوردي□ و بەدەگمەن ئاوڕى لە ژن داوەتەوە. كە ئاوڕيش دەداتەوە جگە لە بێبەهاكردنى ژن؛ شتێكى تر ناڵێت. ژن لاى مەحوى كائينێكى سووك و بە كەم تەماشا كراوە.

هەى لە ژن كەمتر! موعەططەل بۆچى؟ نەى ژەن! لێدە نەى
ساقيا!ساقى شكێ، بەس ڕابوەستە، بێنە مەى.
ئەو قوڕومساغە دەڵێن پيرى موغانە پێى بڵێن
پيرى ئاخر شەڕ! دەرى مەيخانە تاكەى دادەخەى؟! (٩)

محەمەدى مەلا كەريم زۆر هەوڵيداوە ئەم لەكە كۆنەپەرستييە لەنێوچەوانى شيعرى مەحوى پاك بكاتەوە و ئەم شوورەييەى مەحوى بشارێتەوە، وەلێ نەيتوانيوە. محەمەدى مەلاكەريم لە شەرحى ئەم چوارينەيەدا دەڵێت(لەم بەيتەدا (ژن) بووە بە قوربانى دروستكردنى وشەئاراييەك بۆ هاوسەنگ كردنى لەگەڵ وشەى (نەى ژەن)دا، لەكەى كۆنەپەرستانەى ژن بە سووك زانينيشى هەر لەپێناوى ئەو وشە ئارايييەدا نووساوە بەناوچاوى ئەم چوار خشتەكييەكى مەحوييەوە.) (١٠) . لەم شەرحە كورتەدا محەمەدى مەلا كەريم دوو بيانوو دەهێنێتەوە تا مەحوى لەم كارەساتى كۆنەپەرستييە ڕزگار بكات. يەكەميان: وشەئارايى و هاوسەنگكردن. دووەميان: كورتكردنەوەى لە تەنها چوارخشتەكييەك. محەمەدى مەلا كەريم دەيەوێت فێڵ لە خوێنەران بكات و ئەوە بە خوێنەر ب□□□ت كە شاعير لە ڕاستيدا كۆنەپەرست نييە و تەنها لەپێناو شيعر و هاوسەنگى وشە لەم چوارخشتەكييەدا ئەم گەمەيەى بە وشەكان كردووە. بەڕاى من؛ محەمەدى مەلا كەريم كەخۆى پاشخانێكى مەعريفى پێشكەوتووخوازيى هەبوو، نەدەبوو خۆى بخستايە

بەردەم ئەم ئیحراجییەی خوێنەران. بەڵام ئەم بیانووەی محەمەدی مەلا کەریم هێند بڕ ناکات تا خودی مەحوی ئەفسانەی ئەم بیانووە بەتاڵ دەکا تەوە.

منم وەک ئەو ضەعیفە، ئەم قەصیدە، ئەو گلە دەزوە
ئەمن کڕیاری ماهی (لا مکان)، ئەو ماهی کەنعانە.(١١)

لەم دێڕەی سەرەوەدا محەمەدی مەلا کەریم و مەلا عەبدولکەریمی مودەریس هەردووکیان لە شەرحی وشەی (ضعیفە) نووسویانە (ئافرەتی بێدەسەڵات). من ڕووی ڕەخنەم لە بنچینەدا لەوان نییە ئەوەندەی ڕووی ڕەخنەم لە مەحوی شاعیرە کە ژن لای ئەو زەعیف و بێدەسەڵاتە. ئەوە ڕاستە ک□م□گ□ی کوردەواری لەو سەردەمەدا ئاوا تەماشای ژنیان کردووە، بەڵام مەحوی وەک خوێندەوارێکی سەردەمەکەی تێڕوانینی بۆ بەهای ژن هیچ جیاوازییەکی نییە لەگەڵ تێڕوانینی کەسێکی نەخوێندەوار.

شێخێ هەمەوەندێکی دەدا پەند و نەصیحەت
ئەو قوڕبەسەرەی دابووە بەر فەحش و فەضیحەت
خۆش هاتە جواب و وتی، تۆ حەقتە فەقەط من
قوططاعی طەریقم، نەکو قوططاعی طەریقەت (١٢)

مەحوی لەم چوارینەیەدا دوو پلار دەهاوێت. یەکەمیان ڕوو بە شێخە و وەکو قوططاعی طەریقەت یان جەردەی تەریقەت وێنای دەکات. دووەمیشیان ڕوو بە هۆزی هەمەوەندە. کاتێک وەکو قوططاعی طەریق یان ڕێگر دەیان ناسێنێت، شاعیر ئەم سیفەتەی بەسەر هەموو هۆزی هەمەوەندا گشتاندووە. واتە هەمەوەندییەکانی کردووە بە ڕێگر و جەردە. ئەم گشتاندنە، بێبەها نیشاندانی هەمەوەندییەکانە.

ڕەشێ، بۆ کوشتنی، یەک ڕوورەشی بەدەستەوە بوو
بەدزیەوە وتی: فتوادە، ڕوخصەتم فەرموو
وتم: کە دەرئەکەوێ زوو کە ئەم غەزاکەرە تۆی
بەدەستی سەوز و سپی بوونەوەی جەماڵی ڕوو (١٣)

ئەم شیعرەی شاعیر هەر تەنها نمایشی ئاستی بەلاغە و توانای شیعریی مەحوی نییە، بەڵکو نمایشی فەتوایە دژ بە کوشتنی کەسێک کە بەلای مەحوییەوە ڕوو□شە. ئەم فەتوایە دژ بە کەسێکە گەر بکوژرێت دەستی بکوژەکە(غەزاکەرەکە) سەوز و ڕووشی سپی دەبێت. سەرچاوەی فەتواکەی شاعیر شەریعەتی ئایینە و تاوانبار دیار نییە کە تاوانی چیی□. ل□□□ر□ نە دادگا و نە گەواهی و نە بەڵگە و ن□ س□□لماندن لەئارادانین. ئەوەی هەیە کەسێک لەلایەن مەحوییەوە فەتوای تیرۆرکردنی دەردەچێت. ئەم دیمەنە هەمان دیمەنی تیرۆرکردنی (جەماڵ عیرفان و فەرەج فۆدە و عەبدولخالق مەعروف و ناهض حتر و طاهر جاووت و فەرهاد فەرەج و ..تاد)مان دێنێتەوە یاد. مەحوی بایی

گەردیلەیەک هەستی ئینسانیی تێدا نابزوێت و بچووکترین حیساب بۆ بەهای مرۆیی ناکات، بەڵکو لەبری ئەوە تیرۆری جەستەیی وەک چەکێک لە بەرانبەر نەیارەکانی ئاینەکەی بەدەستەوە دەگرێت.
مەحوی دژایەتی هەندێک مەلا و شێخ و واعیزیشی کردووە، ئەویش لەبەرئەوەی بە پێی پێویست ڕێی ئایینان نەگرتووە، بەڵام هەرگیز دژایەتی دەسەڵاتی سیاسی و خەلافەتی نەکردووە. شاعیر بە ستایشکردنی دەسەڵات، هەم دەستگیرۆیی کراوە و هەمیش خانەقای لە شاری سلێمانی بەناوی (خانەقای مەحوی) بۆ کراوەتەوە. ئەم نزیکایەتییەی مەحوی بە دەسەڵاتی خەلافەتی عوسمانی و بەیعەتدانی بە خەلیفە، نیشاندانی بێدەنگی و ڕازیبوونە بە سیاسەتەکانی دەسەڵاتی ستەمکاری عوسمانی و ئەو تاوانانەی کە دەرهەق بە مرۆڤایەتی ئەنجامی داوە. جگە لەمانەش ئینسان لای شاعیر هەر بۆ ئیتاعەی دەسەڵات و خواپەرستی دروستکراوە، بۆیە ئەو ئینسانە دروست نییە دڵخۆش و شاد بێت و پێبکەنێت، بەڵکو دەبێت بگری تا ڕەحمی خوای پێدەگات. شاعیر هێندە وشکپەرست و هەگری گریان بووە، پێکەنینی بە مرۆڤ ڕەوا نەبینیوە. بێگومان ئەم داوایەی شاعیر پێچەوانەی سروشتی مرۆڤە.

لەگەڵ فەریاد و گریە حاضرە فەریادڕەسی (مەحوی)
(لیبکوا) ڕێ دەدا پیری تەریقەت طیفلی ساوا بێ.(١٤)

لەشیکردنەوەی بەهای مرۆڤ لای مەحوی، بچووکترین خاڵی پرشنگدار نابینین کە وەک فریادڕەسێک بتوانێت فریای شاعیر بکەوێت و لە دەرەوەی پۆلینبەندی (کۆنەپەرستی)، پۆلینی بکات. ئەم کۆنەپەرستییەی مەحوی هێندە تۆخە کە محەمەدی مەلا کەریم لە چەند جێگایەکی دیوانی مەحوی ناچار بووە و ڕووی ڕەخنە لە شاعیر بکات و ئەو ڕاستییە بدرکێنێت.(١٥)
سەرەنجام مەحوی شاعیر؛ پشتیوانی سیستەمی دەرەبەگایەتی و خەلافەتی عوسمانی بووە و بیرکردنەوەی نێو شیعرە کوردییەکانی (١٦) چەند فرسەخ دوورن لە بەها و ئەندێشەی ئینسانیی. هەربۆیە جگە لە سووکایەتی بە خۆی وەک ئینسان، دژایەتی میللەتان و کارەکتەرەکانی نێو مێژووی مرۆڤایەتی و تەنانەت ئاژەڵەکانیشی کردووە و بە شان و باڵی سوڵتان عەبدولحەمیدی خوێنمژی عوسمانی و حەمەعەلی شای قاجاری هەڵدەداوە. شاعیر (هەستێکی قەدەریانەی پاشکەوتووش لە بیریدا بەدی دەکرێ کە ئینکاری هەموو هەیەک دەکا لە ژیاندا و ئینسان دەکا بە پۆشەیەک بەدەم بای قەدەرەوە. ئەمە جگە لەوەی زۆرێک وشەی قاموسی وای بەکارهێناوە لە جیهانی ئەدەبی فارسی نەک ئەمڕۆ؛ بەڵکو لە سەردەمی مەحوی خۆشیدا بە وشەی مردوو و لەکارکەوتوو دادەنرێن. هەروەها شیعرە فارسییەکانی هەر دووبارەکردنەوەی شیعرە کوردییەکانی خۆین.)(١٧) مەحوی ئینسانەکانی دەرەوەی بازنەی باوەڕی

ئیسلام بە بێبەها بینیوە. ژن لای ئەم شاعیرە کلاسیکە متەسەوفە کە ئەدەبی کوردی شانازی پێوە دەکات، بێبەها و بەسووک تەماشاکراوە و هەروەها شاعیر چەکی فەتوای بەکارهێناوە و ڕێگەی داوە لەژێر سێبەری فەتواکەی کردەی تیرۆر ئەنجام بدرێت. بۆیە لەبەر ئەم هۆکارانە مەحوی شاعیر هەڵگری بیروباوەڕی کۆنەپەرستانەیە و پیرۆزکردنی ئەم شاعیرە و شیعرەکانی، پیرۆزکردنی کۆنەپەرستییە و بەهای مرۆڤ لە جیهانبینی ئەم شاعیرە کلاسیکییە متەسەوفەی کورد، لە ئاستێکی زۆر لەخوارە!.

عەبدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)
سەرەتای ساڵی ٢٠٢٦

سەرچاوە و پەراوێزەکان :

(١)کەمال مەزهەر ئەحمەد، چینی کرێکاری عێراق دروستبوون و سەرەتای بزووتنەوەکەی، وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە فوئاد مەجید میسری، لە بڵاوکراوەکانی ناوەندی کەمەن، چاپی دووەم، ٢٠١٩، لاپەڕە ٩.

(٢)و (٣) و (٤) و (٥) و (٦) و (٧) محەمەدی مەلا کەریم، مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، دیوانی مەحوی، بڵاوکەرەوەی کوردستان بە هاوبەشی کتێبخانەی ڕێنما، چاپی دووەم، ٢٠٠٣، لاپەڕەکانی ٤٤٧ و شەش و ٢٤٥ و ٢٥ و ٤٥٧ و ٣٤٧.

(٨)هەجوو لە شیعری کلاسیکی کوردی، وەک باقی شیعری کلاسیکی میللەتانی تر ڕێگە پێدراوە و شەقڵێکی شیعرییە و قسەیەک لەو بارەوە نییە. بەڵام کاتێک هەجووکە دەگۆڕێت بە سووکایەتی و بێبەهاکردنی ئینسان لە هەناوی ڕابردوویەکی دوور (چەند هەزار ساڵ بەر لە نووسینی دەقەکە) ئەوکات ئەو شەقڵە شیعرییە مانای سەردەمیانەی خۆی لەدەست دەدات و دەگۆڕێت بە ڕق و کینەی بێمانا.

(٩)و (١٠) و (١١) و (١٢) و (١٣) و (١٤) محەمەدی مەلا کەریم، مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، دیوانی مەحوی، بڵاوکەرەوەی کوردستان بە هاوبەشی کتێبخانەی ڕێنما، چاپی دووەم، ٢٠٠٣، لاپەڕەکانی ٣٥٨ و ٣٥٨ و ٤٥٥ و ٣٣ و٥٧٠ و ٢٩٦.

(١٥) لەسەرەدا خوێنەر دەتوانێت بگەڕێتەوە بۆ دیوانی مەحوی بەتایبەتی لاپەڕەکانی بیست و شەش و بیست و حەوت. محەمەدی مەلا کەریم ڕاشکاوانە ڕەخنە لە شاعیر دەگرێت بەوەی کە تێنەگەیشتووە و نەیتوانیوە دوژمنی ڕاستەقینەی گەلەکەی و هۆی کۆڕەی و پاشکەوتوویی کۆمەڵ و ڕزیوی و گەندەڵیی سیستەمی کۆمەڵایەتی بناسێتەوە.

(١٦) ئەم لێکۆڵینەوەیە تایبەتە بە شیعرە کوردییەکانی مەحوی،

بەهیچ شێوەیەک لای لە شیعرە عەرەبی و فارسییەکانی مەحوی
نەکردۆتەوە.

(١٧)محەمەدی مەلا کەریم، مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، دیوانی مەحوی، بڵاوکەرەوەی کوردستان بە هاوبەشی کتێبخانەی ڕێنما، چاپی دووەم، ٢٠٠٣، لاپەڕە سی و یەک.

.